

Linda Nyberg

Nyliberalism, politik och ekonomi

Introduktion till Mirowski och Read

I detta avsnitt griper vi oss an nyliberalismen som ett område där föreställningar om politik och ekonomi möts. Nyliberalismen kan beskrivas som en politisk filosofi eller ideologi som grundar sig på en ekonomisk analys av samhället. Framstående nyliberala tänkare har oftast varit nationalekonomiskt utbildade, och flera av dem har belönats med Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap (»nobelpriset i ekonomi«). Detta betyder inte att nationalekonomi och nyliberalism bör betraktas som synonyma med varandra.

De två texterna i detta avsnitt är valda för att de tillsammans bidrar med insikter om vad nyliberalism är och vad som skiljer den från nationalekonomisk teori och närliggande idétraditioner som liberalism och libertarianism.

Nyliberalism är ett notoriskt vagt begrepp som ofta används generaliserande både i samhällsdebatten och i akademiska texter.¹ Det brukar lite löst förknippas med begrepp som fria marknader, *laissez faire*, avregleringar och privatiseringar. Nyliberalism brukar också beskrivas som en ideologi som

1. För en översikt över hur »nyliberalism« använts i den akademiska litteraturen, se Taylor C. Boas och Jordan Gans-Morse, »Neoliberalism. From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan«, i *Studies of Comparative International Development* volym 44, nr 2 (2009), s. 137–161.

betonar värdet av individuell frihet och mindre statlig styrning.

Utifrån en sådan bild tycks vår samtid ligga långt ifrån det nyliberala idealet. Den statliga styrningen verkar ha ökat snarare än minskat. Inom forskningen har det växt fram en litteratur kring »granskningssamhället»,² som visar på hur utvecklingen har gått mot mer regler, mer stelbent byråkrati och mer tidskrävande pappersexercis. Inte heller löftet om ökad individuell frihet verkar ha infriats. Snarare upplever nog många att tumskruvarna har dragits åt och att konkurrensen har hårdnat om jobb, utbildning och bostäder, och att det är allt svårare att få vardagen och ekonomin att gå ihop.

Denna upplevda diskrepans mellan ideologi och verklighet kan leda till slutsatsen att nyliberalism är ett irrelevant eller missvisande begrepp. Kajsa Ekis Ekman har till exempel argumenterat för att nyliberalismen bör ses som ett »falskt medvetande«, som spridits av kapitalister för att legitimera en politik som tjänar deras egna intressen. Hon menar att vänstern borde ge upp sin fixering vid den nyliberala ideologin och i stället studera »den riktiga kapitalismen».³

Tvärtemot denna slutsats visar texterna i detta avsnitt varför nyliberalism fortfarande är ett relevant begrepp för att förstå den nuvarande ordningen.

Tillsammans rätar de ut två vanliga missförstånd om vilka idéer som nyliberalismen egentligen bygger på. Philip Mirowski menar i sin artikel att nyliberalismen aldrig har vilat på en föreställning om fria marknader eller *laissez faire*, utan alltid utgått från att marknader måste skapas och regleras av en stark stat. Som politiskt projekt har nyliberalismens syfte därmed inte i första hand varit att minska den statliga styrningen, utan att använda statens makt för att upprätthålla den liberala marknadsordningen. I Jason Reads artikel kan vi läsa om hur den nyliberala styrningen inte skapar fria individer, utan snarare styr människor genom *en idé* om frihet som formar dem till en särskild typ av subjekt som tvingas att handla som konkurrerande entreprenörer på olika typer av marknader.

Vidare bidrar texterna med två olika teoretiska perspektiv på hur nyliberala idéer sprids och befästs. Mirowskis artikel representerar en litteratur som närmar sig nyliberalismen som ett politiskt projekt och som framhäver aktörers roll i spridningen av nyliberala idéer: ett perspektiv som vi kallar »nyliberalismen som tankekollektiv«. Reads artikel representerar en litteratur som, inspirerad av Michel Foucault, i stället fokuserar på hur nyliberalismen i dag fungerar som ett »sunt förnuft« eller en »sanningsre-

2. Termen är hämtad från Michael Powers bok *The Audit Society. Rituals of verification* (1997). Se även David Graeber, *Reglernas utopi. Om teknologi, enfald och byråkratins hemliga fröjder* (2016).

3. Kajsa Ekis Ekman, »Nyliberalismen: Så funkade den«, i *Dagens Nyheter* den 10 februari 2014.

gim«, som genomsyrar statens styrning av samhället och vår syn på oss själva: ett perspektiv som vi kallar »nyliberalismen som styrningsrationalitet«. Vi menar att dessa två perspektiv inte bör betraktas som inbördes motsägande, utan som pusselbitar vilka tillsammans ger en god bild av vad nyliberalism är och hur den tar sig uttryck i dag.

Nyliberalism som tankekollektiv

Philip Mirowski, amerikansk idéhistoriker och nationalekonom, har skrivit flera böcker och artiklar om nationalekonomins och nyliberalismens historiska rötter. Artikeln i detta nummer är författad som ett svar på en vanligt förekommande kritik av Mirowskis forskning. Denna kritik avfärdar hans beskrivning av den nyliberala rörelsen som konspirations-teoretisk eller ifrågasätter att det över huvud taget finns en särskild idétradition som kan kallas nyliberal.⁴

För att förstå vad nyliberalismen är och hur dess idéer sprids menar Mirowski att vi måste förstå dess ursprung som ett idépolitiskt projekt med en medveten agenda. Hans forskning är en del av en växande litteratur som spårar upprinnelsen till det nyliberala

projektet i det så kallade Mont Pelerin-sällskapet, som bildades på initiativ av Friedrich Hayek i en liten alpby i Schweiz 1947.⁵ Bland de ursprungliga medlemmarna av MPS fanns företrädare för vad som senare utkristalliserade sig som tre olika riktningar inom nyliberalt tänkande: Chicagoskolan, med Milton Friedman och Frank Knight i spetsen, den österrikiska skolan, med Friedrich Hayek och Ludwig von Mises, samt den tyska så kallade ordoliberal skolan, med bland andra Walter Eucken och Wilhelm Röpke. Syftet med Mont Pelerin-sällskapet var att uppmuntra ett utbyte av idéer mellan likasinnade, vilket kunde utnyttas i ett intellektuellt försvar för den liberala marknadsekonomi som ansågs hotad av allt starkare socialistiska och kommunistiska strömningar. Sällskapets ursprungliga syftesförklaring går att läsa på dess hemsida (sällskapet är än i dag aktivt). Den är talande för den utveckling som projektet kom att ta och citeras därför här i sin helhet.

Syftesförklaring

Civilisationens kärnvärden är i fara. De nödvändiga betingelserna för mänsklig värdighet och frihet är redan utplånade från stora delar av jordens yta.

4. Artikeln är en del av ett symposium om nyliberalism som publicerats på hemsidan för The Institute of New Economic Thinking, där flera författare skrivit svar på Mirowski text. Se <https://www.ineteconomics.org/ideas-papers/collections/a-symposium-on-neoliberalism>.

5. Se till exempel Philip Mirowski och Dieter Plehwe (red.), *The Road From Mont Pelerin. The Making of the Neoliberal Thought Collective* (2009); Jamie Peck, *Constructions of Neoliberal Reason* (2010).

På andra håll är de hotade av den nuvarande politiska utvecklingen. Individens och frivilliggruppens ställning undermineras gradvis allteftersom den godtyckliga maktutövningen breder ut sig. Till och med den västerländska människans dyrbaraste egendom, tanke- och yttrandefriheten, hotas genom spridningen av läror som kräver att bli tolererade när de befinner sig i minoritetsställning, men som bara söker befästa sin egen maktställning från vilken de kan undertrycka och utplåna alla åsikter utom de egna.

Gruppen anser att denna utveckling sammanhänger med en framväxande historiesyn som förnekar alla absoluta moraliska principer och teorier som ifrågasätter rättsstatens önskvärdhet. Den anser vidare att den sammanhänger med den minskade tilltron till privat äganderätt och marknadskonkurrens. Utan dessa institutioner och den decentralisering av makt och initiativkraft som de förknippas med är det svårt att föreställa sig ett samhälle där friheten kan skyddas.

Utifrån övertygelsen om att det som i grund och botten är en ideologisk rörelse måste bemötas med intellektuella argument och bindande ideal, anser gruppen, som gjort en förberedande utforskning av området, att vidare studier är önskvärda i fråga om bland annat följande ämnen:

Analys och beskrivning av den nuva-

rande krisen för att klargöra dess moraliska och ekonomiska ursprung.

Omdefiniering av statens funktioner, så att skillnaden mellan den totalitära och den liberala ordningen framgår tydligare.

Metoder för att hävda rättsstatens principer och säkerställa att de utvecklas på ett sätt som inte sätter individer och grupper i stånd att inkräkta på andra människors frihet och som inte gör det möjligt att omsätta individuella rättigheter i självhärskarmakt.

Möjligheten att fastställa miniminivåer på ett sätt som inte skadar människors initiativförmåga och marknadens funktionssätt.

Metoder för att bekämpa missbruk av historien i syfte att främja läror som är fientligt inställda mot frihet.

Problemet att skapa en internationell ordning som bidrar till att trygga freden och friheten och som gör det möjligt att bygga harmoniska internationella ekonomiska relationer.

Gruppen strävar inte efter att bedriva propaganda. Den söker inte skapa någon pedantisk och hämmande ortodoxi. Den lierar sig inte med något särskilt parti. Dess syfte är enbart att bidra till att upprätthålla och förbättra det fria samhället genom att underlätta ett idéutbyte mellan personer besjälade av vissa gemensamma ideal och åsikter.

Mont Pèlerin, Schweiz, den 8 april 1947⁶

6. Se <http://www.montpelerin.org/statement-of-aims>.

Som politiskt projekt syftade alltså nyliberalismen till att vidmakthålla den liberala marknadsekonomi genom att stärka rättsstatens institutioner och minska utrymmet för demokratiskt majoritetsstyre, vilket här beskrivs som »godtycklig maktutövning«. Risken med ett alltför starkt folkstyre ansågs vara att socialister skulle komma till makten och använda sin majoritetsställning för att »utplåna alla åsikter utom de egna« och ersätta den privata äganderätten och marknadsekonomi med kollektivt ägande och planekonomi. Enligt de tidiga nyliberalerna var alltså inte *staten* det största hotet mot marknadsekonomi, utan *demokratin*, om vi med demokrati menar folkviljans förverkligande genom majoritetsstyre. Genom att minska utrymmet för demokratiskt beslutsfattande och i stället låsa fast marknadsekonomins principer i lagstiftning och konstitutioner skulle hotet från vänstern oskadliggöras. Medlemmarna av Mont Pelerin-sällskapet ansåg alltså att de hade en intellektuell och pedagogisk uppgift att bidra till en sådan förändring genom att formulera ett tydligt försvar för den liberala ordningens principer och sprida detta till den breda massan.

Mirowski argumenterar för att nyliberalismen har utvecklats från Mont Pelerin-sällskapet, en diskussionsklubb för initierade, till ett globalt »tankekollektiv« bestående av tankesmedjor, universitetsinstitutioner, stiftelser, politiska rörelser och individer med betydande resurser och inflytande. Han

uttrycker en frustration över somliga forskares ovillighet att erkänna den avgörande roll som idéer och kollektiv organisering spelar för den politiska utvecklingen. Denna ovillighet gör enligt Mirowski att många inte bemödar sig om att läsa och förstå nyliberal filosofi på djupet, vilket i sin tur har medfört att diskussionen om nyliberalismen är behäftad med vissa missuppfattningar.

Mirowski tar upp två sådana missuppfattningar i sin artikel. Den första är att nyliberalism och neoklassisk nationalekonomisk teori skulle vara synonyma med varandra. Detta är en missvisande förenkling enligt Mirowski, som menar att de måste ses som två skilda tanketraditioner. Han pekar också på en splittring inom det nyliberala tankekollektivet mellan Chicagoskolan, som omfattade neoklassisk teori, och de österrikiska och ordoliberalerna, som betraktade den med större skepsis. Men större tyngd lägger han på den andra vanliga missuppfattningen om nyliberalism: att den skulle vara en ideologi som förespråkar mindre statlig styrning.

Det finns en tendens i samhällsdebatten att lite slarvigt förknippa nyliberalism med liberalism, libertarianism eller *laissez faire*. Enligt Mirowski är det viktigt att betrakta nyliberalismen som en egen idétradition, även om dess företrädare sällan använder termen om sig själva. Till skillnad från den klassiska liberalismen, som talar om den osynliga handen, vilar nyliberalismen inte på ett antagande om att marknader uppstår

av sig själva och reglerar sig själva, utan tvärtom på antagandet att de måste skapas och upprätthållas av en stark och aktiv stat. Nyliberalerna är inte först och främst ute efter att minska statens inflytande, utan att använda dess makt för att skapa en marknadsvänlig struktur och kultur.⁷ Detta leder dem till att förespråka en mer aktiv och ingripande stat än den minimala »nattvaktarstat« som är libertarianismens ideal.

Mirowski förklarar denna vanliga missuppfattning av nyliberalismens kärna med att nyliberalerna har opererat med en »dubbel sanning«, där deras interna diskussioner har skilt sig från det budskap som de fört ut i offentligheten. Medvetna om att det skulle vara svårt att sälja in ett politiskt projekt som syftade till att begränsa majoritetsstyret och omdefiniera statens roll från ett verktyg för politisk förändring till ett verktyg för marknadsordningens upprätthållande, utvecklade de en politisk retorik som ställde stat och marknad mot varandra. När »fria marknader« ställs mot »statlig intervention« och »avreglering« mot »reglering« avleds

vi från att se hur den nyliberala politiken snarare har inneburit en omreglering, som medfört att statens uppgifter har förändrats snarare än minskat.

Nyliberalismen som styrningsrationalitet

Jason Reads artikel sällar sig till en litteratur som bygger på en föreläsningsserie som Michel Foucault höll under åren 1978–1979, och som getts ut i bokform med titeln *Biopolitikens födelse*.⁸ Foucault var inte särskilt intresserad av nyliberalernas aktörskap och politiska projekt, även om han i likhet med Mirowski baserade sin analys på en noggrann läsning av nyliberala tänkare. Han närmade sig i stället nyliberalismen som ett sätt att resonera kring statens roll eller vad som utgör god samhällsstyrning: vilka mål som bör eftersträvas, hur vi kan avgöra gränserna för statens styrning och vilken kunskap som bör ligga till grund för dessa avgöranden – vad som i litteraturen kallas »styrningsrationalitet«.⁹ Utmärkande för den av Foucault inspirerade littera-

7. Insikten om att fria marknader inte uppstår av sig själva är i sig inte ny. Mirowski citerar Antonio Gramsci, som i början av 1930-talet skrev att vi måste förstå att även fria marknader (*laissez faire*) är en form av statlig reglering, som inrättas och upprätthålls genom statens tvångsapparat. Marknadsekonomi inte ett spontant eller naturligt uttryck för ekonomiska processer, utan resultatet av en medveten politik (se Antonio Gramsci, »Den moderne fursten« [1933–1934], i *En kollektiv intellektuell* (1967)).

8. Michel Foucault, *Biopolitikens födelse. Collège de France 1978–1979* (2014).

9. Read använder den engelska termen *governmentality* från Foucaults föreläsningar. Översättningen och tolkningen av Foucaults begrepp *gouvernementalité* skiljer sig mellan olika författare. I denna text, liksom i översättningen av Jason Reads text, används *forts på nästa sida*

turen om nyliberalism är även ett teoretiskt perspektiv på makt och styrning som något som inte bara utövas över subjekt för att tvinga dem att handla på ett visst sätt, utan som också formar människors uppfattningar om sig själva och hur de bör handla.

Ett av Foucaults stora bidrag till diskussionen om nyliberalismen var att han lyfte fram *konkurrens* som centralt för dess syn på vad som utgör en marknad. Han menade att detta skilde nyliberalismen från den klassiska liberalismen, där marknaden i stället först och främst betraktades som ett medel för utbyte. För det nyliberala tänkandet är konkurrensen något mer än en process: den upphöjs till en princip för samhällets organisering. Fri konkurrens på marknaden antas leda till att resurser leds till de bäst presterande företagen och individerna. Detta förmodas leda till ekonomisk tillväxt genom optimal användning av samhällets resurser, prispress och incitament för kvalitetsförbättringar och innovationer. Konkurrens förknippas också med rättvisa och individuell frihet på så vis att resurser fördelas efter prestation, inte efter privilegier, och på så vis att

individerna får större frihet att välja mellan olika varu- och tjänsteleverantörer. Friedrich Hayek har beskrivit nyliberalismen som sprungen ur övertygelsen om att »effektiv konkurrens är ett bättre sätt än något annat att styra individuella insatser, där den kan komma till stånd«.¹⁰

Utifrån dessa insikter om nyliberalismens definition av marknaden får vi en förklaring till att nyliberalerna inte trodde på *laissez faire*. De utgick inte från att samhällets olika aktörer frivilligt skulle anpassa sig efter marknadsordningen, utan att de alltid kommer att sträva efter att skydda sina egna privilegier mot konkurrens. Därför såg de behovet av en stark stat som förmår handla oberoende av särintressen för att tvinga aktörerna att respektera den fria konkurrensen. Read sammanfattar nyliberalismens syn på relationen mellan stat och marknad: »Konkurrens kräver ständiga ingripanden från statens sida, inte på marknaden, men på marknadens existensvillkor.«

Nyliberalismen utgår alltså inte från att människor av naturen kommer att handla som *homo oeconomicus*, men att de kan formas till sådana aktörer under rätt

forts från föregående sida »styrningsrationalitet«. I den engelskspråkiga litteraturen förekommer det att *governmentality* och *governmental rationality* används som två olika begrepp. Wendy Brown talar till exempel om en *governing rationality* (*Undoing the demos. Neoliberalism's Stealth Revolution* (2015)), Mitchell Dean om en *governmental rationality* (*Governmentality. Power and rule in modern society* (2010)) och Peter Miller och Nikolas Rose om *political rationalities* (»Political Power Beyond the State. Problematics of Government«, i *The British Journal of Sociology* volym 43, nr 2 (1992), s. 172–205).

10. Friedrich Hayek, *Vägen till trälldom. Till socialister i alla partier* (2004 [1944]), s. 48.

sorts förutsättningar.¹¹ Denna insikt har inspirerat studier av hur nyliberalismen inte bara formar relationen mellan stat och marknad, utan också individens relation till sig själv. Read, liksom andra författare som Michael Feher och Wendy Brown, menar att nyliberalismen formar subjekt som betraktar sig själva som enmansföretag vilka investerar i sitt »humankapital«.¹² Allt vi gör – i fråga om arbete, utbildning, fritidsintressen och relationer – uppfattas numera som investeringar för att öka vår konkurrenskraft på marknaden. Och eftersom det mesta kan betraktas som en begränsad resurs som det råder konkurrens om, kan det mesta betraktas som marknader, oavsett om det gäller arbete, utbildning, vård eller kärleksrelationer.

I linje med Foucault menar Read att nyliberalismen som styrningsrationalitet formar oss till *homo oeconomicus* genom att vi förmås att själva »välja« att handla på ett visst sätt. Den verkar genom att forma människors uppfattningar om vad som är möjligt och önskvärt – vem jag är och hur någon som jag bör handla i en viss situation. Med hjälp av detta begrepp kan vi förstå hur nyliberala reformer som motiveras utifrån strävanden att öka individens

frihet inte minskar maktutövningen i samhället, utan leder till att den antar andra, mer svårupptäckta former. Som Read skriver fungerar nyliberalismen som styrningsrationalitet genom att forma människors intressen, begär och strävanden snarare än genom att slå fast vissa rättigheter och skyldigheter. När de nyliberala idéernas utbredning medför att allt fler områden uppfattas som marknader och allt fler situationer uppfattas som präglade av konkurrens, blir det rationellt för människor att handla som individuella entreprenörer vilka investerar i sig själva snarare än som medborgare vilka engagerar sig i kollektiva försök till förändring.

När vi betraktar nyliberalismen som en styrningsrationalitet kan vi även förstå relationen mellan nyliberalism och nationalekonomi. Read hävdar att det ökade inflytandet av nyliberala idéer har medfört en kraftig utvidgning av nationalekonomi som kunskapsfält. Hur kan vi förstå denna utveckling mot bakgrund av Mirowskis argument om att nyliberalism och nationalekonomi måste ses som skilda från varandra? Ekonomisk kunskap spelar en särskild roll i det nyliberala projektet. Eftersom nyliberalismen vilar på en djup misstro mot demokrati och politik, uppstår det

11. »Konkurrens är lika mycket som något annat en metod för att forma en viss typ av sinnen: de stora entreprenörernas framsteg hade inte varit möjliga utan den miljö i vilken de utvecklade sina förmågor« (Friedrich Hayek, *Law, Legislation and Liberty* (2013 [1973]) s. 414).

12. Michel Feher, »Self-Appreciation; or, The Aspirations of Human Capital«, i *Public Culture* volym 21, nr 1 (2009), s. 21–41; Wendy Brown, *Undoing the Demos. Neoliberalism's Stealth Revolution* (2015).

ett behov av att finna en annan grund för beslutsfattande. När konkurrens upphöjs som ett sätt att skilja mellan bra och dålig politik, höjs även den ekonomiska kunskapen, som kan erbjuda »objektiv« kunskap om marknadens reaktioner, över demokratiskt beslutsfattande. William Davies har i detta sammanhang menat att nyliberalismen innebär en »nationalekonomins avföretrollning av politiken«.¹³

Nyliberalism och nationalekonomi förstärker alltså varandra. Då nyliberalismens utbredning leder till att allt fler områden betraktas som marknader eller i ekonomiska termer, blir ju kunskap om ekonomin och marknadens funktionssätt allt viktigare. Samtidigt bidrar den ekonomiska kunskapens status som vetenskap och akademisk disciplin till nyliberalismens status som »sunt förnuft« och nyliberala politiska reformers status som rationella lösningar på objektiva problem. Även om många nationalekonomer inte själva hyser nyliberala övertygelser, banar alltså nyliberalismen väg för ekonomisk forskning och vice versa.

Varför ska vi bry oss om nyliberalismen?

Även om det är lätt att känna frustration över det till synes ändlösa ältandet av vad som sägs och skrivs i stället för vad som görs, visar artiklarna i detta avsnitt

på svårigheterna med att skilja mellan »idé« och »verklighet«. Nyliberalismen har gått från politisk ideologi till dominerande syn på statens relation till marknaden och medborgarna samt på individens relation till sig själv. Nyliberalismen yttrar sig också som ett dominerande sätt att formulera politiska problem och lösningar. Vad ska vi göra åt att arbetslösheten ökar, att företag flyttar utomlands och att välfärdstjänster kräver allt mer resurser samtidigt som kvaliteten försämrats? Enligt den nyliberala styrningsrationaliteten kan dessa problem förstås som en fråga om ineffektiv resursfördelning. Lösningen blir därmed alltid mer konkurrens.

Avslutningsvis vill vi lyfta ut två trådar ur artiklarna, som pekar på några av utmaningarna för ett vänsterpolitiskt projekt som vill förändra den nyliberala ordningen.

För det första visar Mirowskis artikel hur viktigt det är att komma till rätta med de missuppfattningar om nyliberalismens syn på staten som fortfarande cirkulerar. När vi går i närkamp med det nyliberala tänkandet blir det tydligt att nyliberalismen inte förespråkar fria marknader i stället för statlig intervention. Nyliberalismen är inte främst en kritik av staten, utan av demokrati och politik. En kritik av nyliberalismen som riktar in sig på att försvara staten och kritisera marknader skjuter därför bredvid målet genom att inte fokusera

13. Will Davies, *The Limits of Neoliberalism* (2014), s. 3.

på hur statens roll har *förändrats* snarare än minskat.

Med denna insikt kan vi bli bättre på att känna igen och bemöta nyliberala idéer i samhällsdebatten. Till exempel har Andreas Johansson Heinö och Karin Svanborg-Sjövall, förlagschef respektive vd för tankesmedjan Timbro, nyligen argumenterat för att den växande höger- och vänsterpopulismen i världen bör bemötas med fler »farthinder« för demokratiskt beslutsfattande och att politiker i högre utsträckning »bör erkänna att politiken saknar lösningar på många samhällsproblem«. ¹⁴ Tongången liknar den i Mont Pelerin-sällskapets syftesförklaring: rättsstaten bör stärkas på bekostnad av det demokratiska majoritetsstyret för att inte farliga politiska rörelser ska ta över.

I ett sådant debattklimat framstår det som en viktig uppgift för vänstern att formulera ett tydligt försvar inte av stat eller offentlig sektor, utan av politik och demokrati. Nyliberalismen riskerar annars att bli en självuppfyllande profetia. Politiker förmodas sakna den nödvändiga kunskapen och kompetensen för att uppnå sina egna målsättningar. Detta motiverar politiska reformer som syftar till att minska det politiska

inflytandet för att i stället låta resursfördelningen ske genom konkurrens på marknader, vilket exempelvis skett med det senaste decenniets privatiseringar och konkurrensutsättningar av svenska välfärdstjänster. ¹⁵ Parallellt med nya marknader för vård, skola och omsorg har nya regelverk växt fram som syftar till att hindra politiker från att snedvrida eller hämma konkurrensen. Till exempel påverkas kommuners beslut om vilka verksamheter som ska tilldelas offentliga resurser av lagen om offentlig upphandling (LOU) och lagen om valfrihetssystem (LOV).

När det politiska handlingsutrymmet på detta sätt kringskärs, minskar också politikernas möjligheter att påverka samhällsutvecklingen i önskvärd riktning. ¹⁶ Kvar blir symbolpolitiska frågor, vilket gör att människor upplever att politiker inte bryr sig om eller förmår hantera de stora utmaningar som samhället står inför. Detta spår i sin tur på politikerföraktet och ger nyliberalismens förespråkare anledning att argumentera för ytterligare inskränkningar av det demokratiska beslutsfattandet. På detta sätt riskerar nyliberalismens negativa bild av politikens natur att bekräfta sig själv, då

14. Andreas Johansson Heinö och Karin Svanborg-Sjövall, »Så bör den auktoritära populismen bemötas«, *DN Debatt* den 18 juni 2016.

15. Laura Hartman (red.), *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* (2011).

16. Om hur europeisk och nationell konkurrenslagstiftning (offentlig upphandling, statligt stöd och konkurrensnedvridande offentlig säljverksamhet) minskar det politiska handlingsutrymmet, se Linda Nyberg, »Politikens handlingsutrymme och konkurrensens lagar. Nyliberala föreställningar om stat och marknad i tre konkurrensregelverk«, i *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 4 2015.

nyliberala reformer både bygger på och förstärker föreställningen om politiken som underlägsen marknaden. För att tala med Tomas Lemke, är styrkan med att betrakta nyliberalismen som en styrningsrationalitet att vi kan se den inte bara som ideologisk retorik eller en viss typ av politiska reformer, utan som ett politiskt projekt som söker skapa en verklighet som den påstår redan existerar.¹⁷

För det andra visar Reads artikel hur viktigt det är att förstå hur nyliberalismen i dag fungerar som ett dominerande »sunt förnuft« om vi vill förstå varför den är så svår att bekämpa. Eftersom nyliberalismen genomsyrar vår syn på oss själva och världen omkring oss får den konsekvenser för möjligheten till politiskt motstånd. Read menar att det har blivit svårare att se kapitalismens exploatering av arbetskraften och därmed finna kollektiva former för motstånd när arbetskraften börjar betrakta sig själv som individuell entreprenör. Flera andra har argumenterat i liknande banor. Wendy Brown menar att föreställningen om människan som entreprenör av det egna jaget (*homo oeconomicus*) hotar att tränga undan föreställningen om människan som politiskt subjekt (*homo politicus*).¹⁸ Den tyske filosofen

Byung-Chul Han menar att politisk förändring inte är möjlig så länge som nyliberalismen får oss att handla som våra egna slavdrivare:

Nyliberalismen förvandlar den förtryckta arbetaren till en fri avtalspartner, en det egna jagets entreprenör. I dag är alla självexploaterande arbetare i sina egna företag. Alla individer är både herre och träl i ett. Detta betyder också att klasskampen har förvandlas till en inre kamp. Den som inte lyckas nå framgång skyller på sig själv och skäms. Man ser sig själv, inte samhället, som problemet.¹⁹

När förtrycket på detta sätt blir ansiktslöst vänder människor ofta sin ilska och frustration över sin livssituation inåt, vilket yttrar sig i ökade sjukskrivningar och psykisk ohälsa. Hur kan vänstern skapa kollektiva former för motstånd och förändring i ett samhälle bestående av utbrända, depressiva och isolerade individer?

Read menar att det är otillräckligt att avslöja nyliberalismens antaganden som falska eller att visa att den inte infriat sina löften. Vi måste också göra motstånd mot det sätt på vilket nyliberalismen har förändrat vår uppfattning

17. Thomas Lemke, »The birth of bio-politics.« Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality«, i *Economy and Society* volym 30, nr 2 (2001), s. 203.

18. Brown, *Undoing the Demos* (2015).

19. Byung-Chul Han, »Why revolution is no longer possible«, *Open Democracy* den 23 oktober 2015.

av oss själva och vad vi anser som möjligt. I dag framstår den som argumenterar i linje med den nyliberala styrningsrationaliteten som rationell, resonabel och samlad, medan den som försöker argumentera för en annan politik framstår som irrationell, känslodrivna och ideologisk. Som Read skriver måste ett politiskt svar på nyliberalismen »möta den på dess egen terräng« i »produktionen av subjektivitet, frihet och möjligheter«. Vänstern måste med andra ord formulera en alternativ styrnings-

rationalitet, som liksom nyliberalismen tydligt knyter antaganden om hur saker och ting *är* till påståenden om hur de *bör vara*. En rationalitet som kan ligga till grund för krav på en annan sorts samhällsstyrning – mot andra mål, med andra medel och av andra människor.²⁰ Kanske kan en sådan rationalitet ta fasta på den antika idén om politiken som den sfär där människor kan göra sig fria, genom att tillsammans förändra de förutsättningar som de måste underkasta sig som individer på marknaden.

20. Se Michel Foucault, »Vad är kritik?«, i *Fronesis* nr 36–37 (2011), s. 127–152.